

ТАЈНИ ЈЕЗИЦИ У ВЕЛЕСУ.

Боравећи у Велесу од почетка 1926 па све до почетка 1930, своје слободно време проводио сам у скупљању грађе о прошлости Велеса и о животу његових становника. Брзо по свом доласку у Велес дознао сам, између осталог, за *бошкачки говор*, а интересујући се даље за њега сазнадох и за друге тајне говоре у Велесу. Било је то пре него што је објављена белешка г. Тих. Р. Ђорђевића с позивом за проучавање тајних језика у Јужној Србији,¹ која је и била поводом да објавим податке које сам још раније скупио а сада само употпунио. То чиним утолико пре што се проучавањем тајних језика у Велесу није нико бавио.²

Колико сам могао да сазнам, у Велесу су била у употреби четири тајна говора: бошкачки или мајсторски, калајцијски, терзијски и пословички. Бошкачки је био најразвијенији и он се најбоље очувао, иако ни он више није у употреби. Њим се више не служе мајстори, и знају га само још неколицина старијих зидара.

За тајне језике нема једног општег назива, осим што се за њих обично вели да су „терс“ (наопако) језици (у Тетову веле: „вртење со језик“).

1. *Бошкачки или мајсторски говор*. — Прва обавештења о овом говору добио сам од браће Милана и Крума Гајдовића, зидара. Како ни они нису знали богзна колико, упутили су ме на Риста Мицевића Папрадиштанца, који је и сам много „изумил“ (заборавио).

Риста Мицевић Папрадиштанец је старац од седамдесет и пет година и родом је из мијачког села Папрадишта у велешком срезу. Као што је познато, у велешким селима Папрадишту и Орешу населили су се Мијаци, и то из села: Тресонче, Могорче, Осој и Гари. Насељавање њихово извршено је вероватно у другој половини XVIII столећа. Ристов дед Косто је дошао из Могорча, у ком је после исељења остала само једна српска кућа.

О том досељењу Мијака зна се у Велесу да су они дошли као „мајстори“ (зидари), да граде велике куће велешким беговима. До њихова доласка нити је у Велесу било „мајстора“, нити је било мајсторског или бошкачког говора. Зна се да су их велешки бегови и населили у велешком срезу. Поменути старац Риста прича о томе ово: Кад су (Мијаци) саградили конак Ђор Али бегу, израде му и донесу на поклон квочку с пилићима (од дрвета). Том приликом им он у разговору понуди да их насели. Нудио им је земљиште између Раштана и Велеса, али они, планинци, више су волели планину и населили су се у два поменућа села.

Поред Мијака, доцније су се зидарском раду одавали и прави Велешани и са занатом научили од њих и занатски тајни говор. Али кад говоре „бошкачки“, сваки уноси у тај говор фонетске особине свога дијалекта. На

¹ Гласник Скопског научног друштва, III 322—323.

² Према библиографијама које је д-р Тих. Р. Ђорђевић објавио на пом. месту и у „Караџићу“ за 1900 год, стр. 156—164.

пример, мајстор мијачког порекла рећи ће *длга* а мајстор велешког порекла рећи ће *д'га* или *дага*. Речи и примере бошкачког говора саопштавам поглавито по казивању Риста Папрадиштанца.

Мајстори су се служили тим говором на послу, кад би требало да се споразумеју о чему а да их не разуме послодавац или посматрач („котоманот да не дива што мулимe мие“ — да не разуме послодавац што ми говоримо). Сада ће пред неким послодавцем говорити тим говором само ради смејања и шале. Тако, кад су у Гиљану градили цркву, неки су их терали да говоре међу собом српски, а они су одговарали: „апшико не кажуаме мие, ама ти не диваш“ (т.ј. ми се лепо споразумевамо, ама ти не разумеш).

Мајсторски говор у Велесу нема изразе за све појмове него су у њему углавном само оне речи и изрази који се односе на посао, послодавца, награду и храну, а већ нема посебних назива ни за алат. Све остале речи узимају се из диалекта. Граматика и синтакса су потпуно исте као и у дијалекту, па се употребљава и члан.

Познавалац балканских језика лако ће издвојити стране речи у бошкачком говору, којих такође има (нпр. драски, пјове, фја пјове и т. д.), али је ипак већина речи словенског порекла. Оне су већином само метафорски употребљени изрази и изведени облици, те је цео говор веома сличан загонетању.

Изнећу сада све речи и примере бошкачког или мајсторског говора које сам забележио у Велесу. Пошто су реченице склопљене од речи бошкачких и од речи из меснога диалекта, бошкачке су сложене курзивом, да би се издвојиле.

А — РЕЧИ.

ајшико: лепо, добро; *неајшико*: рђаво, слабо.
бонкало: ама *бонкало* а не *бонкало*: како било да било.
белачка: ракија.
бошкач: човек, мајстор.
гурам: идем; *йрегурувам*: прелазим.
драски: даске, штице.
длга, д'га, дага: надница.
деиклаш, диклаш: хоћеш.
жилка: посао.
 да се *изжилави*: да се сврши.
колосуем: једем.³
каосник, калосник: хлеб, јело.
кевам: имам.
 се *киселим*: љутим се.
клинчим: седим.
клојам: једем; *клојање* једење.
кљусе: коњ.⁴
кошоман, кошомано: човек, послодавац.
лавене: мазање.
лофки: новац.
левам: плаћам.
лемни го: укради га, узми га.
манука: жена.
манче: човек, послодавац.

мишовина: печење.
мрка: блато, малтер.
мрко: кафа.
 да *мулише*: да вичете (с рогова, кад се донесу дарови).
нурк: зид.
обелим: дајем; *обелување*: давање.
пјове: пада киша; *фја пјове*: падаће киша.
пилави: новац.
помришан: гушћи.
побошкај: похитај.
повкам: пијем.
 да *сшойчимо*: да направимо.
скивам: видим.
шайоса: дадоше.
шешка: земља.
шшойорим: радим.
шшойчим: правим, радим, израђујем.
шунђа: вода, река.
шашао: нужник.
 да *шшосаш*: да падне.
чадлив: цигарета.
чегориња: надничари, аргати.
чукален: сат.
цаце: девојка.
шоре: вино.

³ У Тетову, кад хоће с ким да се нашале или да га исмеју, веле: „Колосуе“ (једе), па сака да се наведне (пије) малко“.

⁴ У Велесу није познат израз „кљусе“ у обичном говору.

А. — ПРИМЕРИ ГОВОРА.

- Чукаленој* је стасан веће за *клојање*. (Већ је време—сат— да се једе.)
 Ми се *клоја каосник*. (Једе ми се хлеб.)
 Ми се *џорка џунђа*. (Пије ми се вода.)
 Ће да *калосуемо!* (Да једемо!)
Поркаш шоре? (Пијеш ли вино?)
 А *белачка* не *џоркаш?* (А ракију не пијеш?)
Мрко диклаш да *сџојари* да *џоркаме?* (Хоћеш ли да спреми кафу да пијемо?)
 Кодаје *клинчиш* ти? (Где станујеш ти?)
 Ако *деиклаш*, да *кљнчиме*. (Ако хоћеш, да седнемо.)
Легало не ми је *ајшико*, ће *дикламо* на друго место некоја соба.
 (Постеља ми није добра, тражићемо на другом месту собу.)
 Голема је *џунђајта*, не се *џрегурувајт*. (Голема је река, не може се прећи.)
 Како је *длгајта?* (Колика је надница?)
Лофки имаш за *обелување?* (Имаш ли новаца за давање?)
 Ама *бонкало* а не *бонкало*, побрго да се *изжилави*; кога *дикле* таке, таке да му *сџојчиме*. (Како било да било, брже да се сврши; кад тако хоће, тако да му свршимо.) Тако веле, кад неко неће да плати колико би требало да се посао обави ваљано.
 Ти *џајоса лофкише*, ја ли не ти *џајосаја?* (Дадоше ли ти или не дадоше новац?)
Коџоманој сега ће ни *обели* бакшиш, убаво да *мулише!* (Послодавац ће нам сада дати дар, лепо да вичете.) — Тако ће рећи главни мајстор осталима, кад се дигну рогови на згради, па ће се доносити и објављивати дарови.
Коџоман човек је: *ајшико обели*. (Послодавац је човек: дао је добар дар.)
 Не *ајшико* дал. (Слабо је дао.)
Скиваш ли оти иде *коџоманој?* (Видиш ли, идели послодавац?)
Ајшико џојорише, да не се срамуем, да не ми се *кисели коџоманој!*
 (Радите добро, да се не посрадим, да ми се не љути послодавац!)
Тойчи га убаво, *гура коџоманој!* (Ради добро, иде послодавац.)
 Да ми *обелиш* тесла, ренде.... (Додај ми теслу, ренде....)
 Повеће плева турите у *џешкајта*. (Турите више плевe у земљу, тј. за лепљење.)
Тешкава за *жилавење*. (Ова је земља тешка за рад.)
Чегорињајта ајшико нека *џојчиш мркајта*. (Нека надничари добро праве блато.)
 Варта нека *џојориш џомрина*, зашто за *лавење* не иде *ајшико*. (Нека вар — креч буде гушћи, јер се не маже добро).
 Убаво *нуркој џојори* го, зашто ће има јапија голема, да не *уџосајт*. (Добро прави зид јер ће бити велика грађа, (па) да не падне.)
Жилка не *кеваме*. (Немамо посла.)

2. *Калајцијски говор*. — Изгледа да калајцијски говор није у Велесу никада био особито развијен. Један разлог томе је свакако и тај што у Велесу није било нити је сада много калајција, а други је у томе што они иду обично појединачно по селу, па немају ни потребе за тајним споразумевањем. Занат, па ни његов тајни говор, није се могао јаче развити због тога што су Велес и његова околина у сфери прилепских казанција и крушевских калајција Влаха, те велешке занатлије тих заната подмирују само један мали део потреба у казанцијским и калајцијским израђевинама. Изгледа да су поменути занати и дошли у Велес из тих места.

Калајције из Крушева имају развијен калајцијски говор. Како је и занат дошао из Крушева у Велес, свакако је одатле донет и тајни говор.

У Велесу је и раније било мало калајција и они су били у еснафу с казанцијама. Сада их је само неколико (око пет дућана) и ретко се кад

могу видети у својим дућанима, јер већином иду по селима. Више иду лети, јер је тада и више посла због наступајућих слава.

Поједине калајџије иду по селима сами или са својим чирацима. Кад раде у селу, онда им храну дају оне куће из којих су узели судове. Кад немају у селу посла, онда траже храну од сељана, јер се на селу храна не може купити. Сељак ће дати хране сваком путнику, а већ према калајџијама имају особита обзира. Калајџије се понашају као гости. Поред награде у новцу, траже да им се прави баница, донесе вина, ракије и слично. Да их сељани не би разумевали, кад хоће да међу собом што кажу о храни или о послу, споразумевали би се својим тајним начином. Па и кад би се скупили у граду, они би из шале заподевали међу собом разговор на том калајџијском језику.

Нажалост, тај се говор у Велесу готово сасвим изгубио и ја сам од неколицине калајџија могао сазнати тек неколико речи, док сам нашао неке који већ ни речи нису знали. Као што ће се одмах видети, калајџијски говор је у главном исто што и аромунски.

пане: хлеб

маренги: новац:

асма суи (турски): ракија

бракуе: батали га, одвој,

кафтање: прошња

рђаво уради.

„Иди да кафташ“ (иди да просиш) вели мајстор чираку, кад га шаље да по селу тражи хлеба и слично.

Садашње калајџије, кад иду по турским селима, споразумевају се међу собом српским, а кад иду по српским селима, турским језиком.

3. У Велесу нема, али има по велешким селима *терзија*, који шију идући од куће до куће. Слушао сам да и они имају свој говор, али нисам могао сазнати какав је и у коликој је мери развијен. Изгледа, да се код њих тајно споразумевање сводило на то како ће доћи до што боље хране. Код њих није ни било потребе за правим тајним говором, јер је обично ишао један мајстор који је водио по неколико чирака, а чираци су морали ћутати и радити само оно што им мајстор нареди.

Терзије су позиване у куће особито кад би се спремало за свадбу. Храну су добијали у кући у којој су радили. Ако би им се прохтело боље јело, мајстор би рекао чираку да плаче, а онда би га тобоже ударио и грдио. Кад га укућани упитају, што бије чирака, одговориће: „Му се јаде зелник. Дека ће му најдем?“ Укућани, да би терзије као подмитили да боље раде, моле мајстора да не грди, а они ће направити не зелник него јајчаник.

У такву врсту споразумевања спада и међусобно обавештавање велешких трговаца да се сваки причува од крадљиваца. Ако се у чаршији види неко сумњиво лице, онда трговци довикују један другоме: „Пази, Јане да не помине!“ тј. да не прође, тобоже, њихов познаник Јане крај дућана, а трговац, заузет послом, не може да га спази.

4. И сада је у обичају да се говори *пословички* или *пословечки*. — Пословечким се говором служе деца и чираци (шегрти), а још више девојке, када хоће да сакрију какав свој говор.

„Пословечки одзади напред оди“ тј. од двосложне или вишесложне речи узме се и најпре изговори њен последњи слог, па онда остали слогови редом, нпр. Ланми = Милан.

Мил. С. Филиповић